

FIGYELŐ

A huszadik század mezsgyéjén: Haiman György születésének 100. évfordulója emlékére.

A kiegyezést követő magyarországi polgárosodás folyamatának egyik mintaszerű, sok tanulságot szolgáltató példaként tanulmányozható a Kner-család sorsa. Az alapító *Kner Izidor* igazi self-made-man személyiség, szinte a semmiből teremtette meg Gyomán nyomdaüzemét, amely a századforduló körüli években már stabilan működő középüzemmé vált, és fia, *Kner Imre* révén a modern magyar könyvművészeti törekvéseknek vált fontos műhelyévé. Kner Izidor nemcsak a vállalat alapítója volt, ő alakította ki azokat a vállalatvezetési és a személyes tartást megszabó elveket, amelyek a nyomda munkakultúráját és a család több nemzedékének munkásságát, személyes életútját is meghatározták. Ezek a tradicionális értékeken alapultak, szigorú munkaethosz, felelősségvállalás, szociális érzékenység, a minőség már-már fanatikus tisztelete, körültekintő üzletpolitika, az újdonságok iránti fogékonyság, ugyanakkor a hagyományok megbecsülése, megbízhatóság jellemezte a családtagok és a nyomda működését. Hogy ezek az értékek mennyire meghatározták a család tagjainak életét, jól mutatja Kner Imre tizenhárom éves korában apjához írott levelének néhány sora. A következőkben fogalmazta meg a pályáját irányító ideákat: „*Igyekezni fogok, hogy kötelességeimnek minden körülmények között megfelelhessenek és egyike lehessen hazám hasznos polgárainak! Addig is míg ezen ígéretemet teljesíthetem, arra fogok törekedni, hogy megszerezhessem eszközeimet kitűzött célom elérésére, mely a magyar nyomdaipar eszményi magaslatra való emelését célozza.*” Évtizedekkel később hasonló szellemben írta egyik levelében: „*...mindenkinek egyformán kötelessége az egyetemes emberi munka minden területén a tökéletességre törekedni, a maga dolgát jól és becsületesen elvégezni.*”

Ebbe a világba született bele és ezek az értékek határozták meg fiatal korától kezdődően Kner Izidor legidősebb unokájának, Haiman Györgynek (1914–1996) életét. Neki állít emléket a *Petőfi Irodalmi Múzeumban* 2014. május 28-án megnyílt *A könyvember: Haiman György tipográfus, könyvtervező, tanár jubileumi kiállítása születésének 100. évfordulóján*, illetve a megnyitón bemutatott *A huszadik század mezsgyéjén: Haiman György 1914–1996. Születésének 100. évfordulója emlékére 2014.* című, a *Kner Múzeum és Könyv Alapítvány* kiadásában, *Füzesné Hudák Julianna* és *Haiman Ágnes* összeállításában, *Hradeczky Moni* szerkesztésében és *Gyergyák Bence*, Haiman György unokája, vagyis Kner Izidor ükunokája tipográfiai tervezésében megjelent tetszetős és tartalmas kötet. Ünnepi könyvről van tehát szó, az utóbbi időben örvendetesen szaporodó Festschrift-ek egyikéről. Jellemzője ezeknek a köteteknek az ünnepelt személyéhez kötődő írások, illetve a köszöntött szakterületéhez kapcsolódó tanulmányok publikálása. Jelen tomusban a bevezetésen túl kilenc írás és az irodalomjegyzék sorakozik, közülük nyolc közlemény Haiman György személyével, munkásságával foglalkozik különböző szempontok szerint, a kilencedik publikáció pedig a kötet újonnan digitalizált betűtípusának, a Kner-antikvának keletkezését ismerteti, az irodalomjegyzék pedig a köszöntött publikációit, illetve a róla írt közlemények adatait tartalmazza.

A kötetben változatos műfajú írások sorakoznak, alapvető forrástanulmányok mellett szubjektív hangvételű visszaemlékezések is olvashatók. A kiadvány meghatározó részét három terjedelmes

írás teszi ki, ezek a közlemények az ünnepeelt életútját és munkásságát mutatják be. A pályakép egészének ismertetésére Erdész Ádám vállalkozott, Horváth Hilda a könyvművész, a tipográfus működését tárgyalja, a harmadik terjedelmes írás viszont más műfajú, míg az előbbi két publikáció tanulmány, Maczó Péter az Iparművészeti Főiskola (mai nevén Moholy-Nagy Művészeti Egyetem) Typo-grafikai Tanszéke egykori munkatársaival, hallgatóival készített emlékező interjút gyűjtötte egybe a tanár Haiman Györgyről.

Erdész Ádám levéltáros, a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára igazgatója hosszú ideje kutatja a Kner-család és a familia egyes tagjainak életútját. Haiman Györggyel mintegy két évtizeddel ezelőtt már készített egy életinterjút (*Tervező, kutató, tanító, Haiman György munkásságáról*, Békéscsaba – Gyoma, 1992, Kner Nyomda). A most közzétett terjedelmes pályakép (*A betű művésze – a betű tudósa, Haiman György pályája*, 13–75) eredeti levéltári és a családi archívumban található források alapján taglalja hőse életét. Haiman György életútjában, munkásságában méltó folytatója volt a családi örökségnek. Egészen fiatal korában döntötte el, hogy maga is a nyomdász mesterséget választja és a kitüntetéses érettségit követően, tanárai nem kis meglepetésére, nyomdásztanuló lett. Szakmai tanulmányait Kner Imre alaposan megszervezte, részben Gyomán, részben pedig Budapesten, a *Hungária Nyomdában* sajátította el a mesterséget, és grafikai tanulmányokat is folytatott az *Atelier Művészeti Tervező és Műhelyiskolában*. A család, a Knerék szoros figyelemmel kísérték szakmai fejlődését, elsősorban Kner Imre, akivel egészen szoros emberi és szakmai kapcsolatban volt. A fiatal tipográfus számára nagybátyja jelentette a viszonyítási pontot, és későbbi életében is a gyomai mesterhez mérte a tipográfusi teljesítményeket. A könyvtervezésbe már az 1930-as években bekapcsolódhatott, jó néhány tipográfiai terve komoly szakmai elismerésben részesült. Ugyanakkor Haiman György nem kizárólag könyvtervező tipográfus volt, elméleti, szakírói munkássága is kiemelkedő. Már pályája kezdetén több jelentős tanulmányt publikált, és 1942-ben tette közzé első kötetét, *A nyomtatott betű művészete* címmel. A kibontakozó szakmai karriert megszakította a háború, a munkaszolgálat és a Kner-családot ért tragédia.

1946-tól ő vezette Gyomán a családi vállalkozást. Ugyan sikerült a nyomda helyzetét konszolidálni, a magánvállalkozások sorsa kilátástalan volt, ezért elfogadta az akkoriban alakuló *Könyvnyomdaipari Központ* vezérigazgató-helyettesi beosztását. A következő két évtizedben az állami nyomdaiparban töltött be irányító posztokat, és – Erdész Ádám megfogalmazása szerint – „...a Haiman Györgyhöz hasonló szakemberek munkájának köszönhető, hogy az iparág egy, a közgazdaság alapvető szabályait is figyelmen kívül hagyó rendszerben az adott szinten is működött.” 1967-től új korszak kezdődött életében, ekkor fogadta el az Iparművészeti Főiskolán akkoriban megszervezett Tanszék professzori tisztségére szóló felkérést. A könyvtervezésbe már korábban ismét bekapcsolódott, az 1956-os forradalom után alapított Helikon Kiadó vezető tipográfusa lett. A tanítással az évtizedek alatt felgyűlt tapasztalatok és elméleti tudás átadásának ideje következett el. Haiman György tudományos munkássága is ezekben az években teljesedett ki, vizsgálódásai centrumában a Kner-nyomda, *Tótfalusi Kis Miklós és az Egyetemi Nyomda* nagyszombati korszaka állt. Saját meghatározása szerint nem nyomdászattörténetet művelt, hanem tipográfia-történetet, azt kutatta, hogy az író által megfogalmazott és nyelvi formába öntött gondolatokat hogyan teszi közölhetővé, az olvasó számára hozzáférhetővé, élvezhetővé a tipográfus.

Erdész Ádám nagy ívű, mégis kellően részletes és árnyalt, élvezetes stílusú életrajzához szervesen kapcsolódik a művészettörténész Horváth Hilda *Haiman György, a tipográfus művészi pályája* című tanulmánya (87–156). Az első könyvtervek még a családi műhelyhez és mindenekelőtt Kner Imréhez kötődnek, az ő irányítása mellett készítette korai terveit. Tipográfusi szemléletének alapelvei korán kialakultak és ezekhez az elvekhez egész életében hű maradt. Vallotta, hogy a könyvtervező tipográfus elsődleges feladata a szövegben testet öltött eszmei tartalom közlése; a szöveg tartalma határozza meg a nyomtatvány funkcióját, és a tartalomhoz, illetve a funkcióhoz kell a tipográfusnak megkeresni a megfelelő tipográfiai formát. Bár a tervező eszközei meglehetősen kor-

látozottak, a véges számú elemekből azonban szinte végtelen számú formát teremthet. Haiman György elutasította az öncélú tipográfiai megoldásokat, meggyőződése volt, hogy a tipográfusnak a szöveg befogadását kell megkönnyíteni. A tartalomhoz megfelelő forma mellett a tipográfus munkájának első és legfontosabb lépése a megfelelő betű kiválasztása, hiszen a tipográfiai forma a betűkből épül fel. A könyvművészet demokratizmusát hirdette, bár szép számmal készített egyedi kivitelezésű, keveseknek szóló bibliofil remekműveket, vallotta, hogy olyan tipográfiai tervet kell készíteni, ami a gépi technikának köszönhetően tömeggyártásra is alkalmas, hogy így a legszélesebb körök számára is elérhető, megfizethető legyenek a nívós könyvek. A szép könyv ugyanis nem fölösleges luxus, hanem „*a szépséghez kapcsolódó állampolgári jog*”, amely mindenkit megillet.

Horváth Hilda tanulmányában szemléletes példákkal és számtalan jól megválasztott illusztrációval világítja meg Haiman György tipográfusi működésének egyes korszakait, a szilárd alapelvekből felépített, mégis roppant változatos és sokszínű életművet. A könyvtervezés mellett kiterjedésének egyik viszonylag kevésbé ismert területére is, a köztéri feliratok tervezésére. Ezen a területen is megfigyelhető, hogy életútjában az egyes elemek egymást kiegészítették és erősítették. Ahogyan a könyvművész tipográfus merített a tipográfus-történész kutatásaiból, úgy hasznosította tipográfia-történeti ismereteit a köztéri felületek tervezésénél. Zavarónak érezte, hogy a közterületi feliratok alacsony szakmai színvonalúak és nincs egységes rendszerük. Ezért többek között elkészítette a millenniumi földalatti állomásainak egységes elvek alapján készített feliratait 1981-ben.

Élete utolsó korszakában komoly aggodalommal figyelte a számítógépes szövegszerkesztés káros következményeit, a dilettánsok által készített igénytelen, helyesírási hibáktól hemzsegő könyvek rohamos terjedését. Nem az új technikát okolta, hanem az emberi igénytelenséget kárhozatta, hiszen az új technikát 80 éves korában sajátította el.

Maczó Péter Haiman György és a Typo-grafikai Tanszék, ahogy emlékezünk rájuk címmel gyűjtötte össze egykori kollégái és tanítványai emlékezéseit (157–200). A visszaemlékezésekből markánsan kirajzolódik a kissé tartózkodó, visszafogott stílusú, de környezetére nagy hatású tanár portréja. Bár világos tipográfiai elvei voltak, tanítványainak nagyfokú önállóságot engedélyezett, nem akarta saját meggyőződését ráerőltetni a hallgatókra. Megfontolta a dicséretet, „*nagyon rendszerető, pontos és szigorú ember volt.*” „*Talán a legfontosabbat tette: izlést formált, tipográfiában szinte tévedhetetlenül!*” (Gyárfás Gábor visszaemlékezése, 172) Hasonló módon emlékezett rá *Keresztes Dóra* is: „*Nagyon következetes és pontos ember volt. Komolyan vett bennünket, és muszáj volt komolyan venni őt. Ez a művészképzésben szokatlan. Talán nem is szigorúság volt, de, mondhatom, egész életünkre kihatott a rendszeressége és a tudatossága.*” (179) A visszaemlékezésekből egy nagyhatású tanár portréja bontakozik ki, aki minden következetessége és szigorúsága mellett hagyja tanítványai személyiségének kibontakozását, tiszteletben tartja a művészi szabadság elvét. De a művészi szabadság előfeltétele a biztos szakmai alapok elsajátítása volt. Ez utóbbit szolgálta a főiskolán, részben személyes kapcsolatainak köszönhetően kialakított kézműves technikájú nyomdaüzem, ahol a hallgatók a gyakorlatban sajátíthatták el a könyvtervezés művészetét.

Borda Lajos könyvkiadó *Buchmandel* című írásában (77–79) emlékezik a közös munkára. A bibliofil könyveket kiadó cég több könyvének tipográfusa Haiman György volt. Halála után Borda Lajos adta ki korai fordítását, *Stefan Zweig Buchmandel* című írását, amely először a Kner nyomdában jelent meg 1935-ben. A kiadó egykori tanítványait bízta meg a kis kötet önálló tipográfiai tervének elkészítésével, így jelent meg 1997–1999 között hat tipográfiai változatban a Borda-cég kiadásában a *Buchmandel*, egyfajta tipográfusi tisztelgésnek a szeretett tanár emléke előtt.

Füzesné Hudák Julianna Emlékeim Haiman Györgyről címen tette közzé gondolatait (83–84). A gyomai (gyomaendrődi) *Kner Múzeum* vezetője a közösen létrehozott kiállítások, kiadványok kapcsán idézi fel emlékeit, akárcsak *Lévay Botondné A közös munka emlékére* című írásában. A *Debreceni Egyetemi Könyvtár* ma már nyugalmazott könyvtárosa készítette el a Kner-nyom-

da bibliográfiáját a közösen jegyzett alapvető kétkötetes *A Kner-nyomda, kiadványainak tükrében 1882–1944* címen 1982-ben közzétett munkában.

Farkas Judit Antónia könyvtörténész (ő volt a kötet lektora is) írása a *Haiman György és a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Könyvtárának Kner-különgyűjteménye*. Kner Imre nagyon értékes, alapvetően szakmai jellegű magánkönyvtára ha töredékesen is, de fennmaradt Haiman Györgynek köszönhetően. A gyűjtemény különlegessége, hogy az elmúlt korok alapvető magyar és többnyire német nyelvű könyvművészeti, könyv-, nyomda- és grafikatörténeti szakmunkáit tartalmazza. A könyvtár minden jel szerint Haiman György kiterjedt könyv- és nyomdászattörténeti kutatásai-ban is fontos forrásanyagot szolgáltatott. A tanulmány felhívja a szakmai közvélemény figyelmét a gyűjtemény értékeire, hiszen a bibliotéka „nem mulandó anyagot” őriz. Maga Kner Imre is tisztában volt könyvtára értékeivel és a könyvek gyűjtését nem magánpasszióknak tekintette, hanem „kötelességnek és szolgálatnak.”

A kötet egy új antikvafajtával, a Kner antikvával készült. A betűcsalád a Kner Imre által előszo-rettel használt Lipcsei egyetemi antikva digitalizálásával készült, erről a munkáról számol be *Kravjánszki Róbert Pan Knyihar* című írása (207–218) Az erőfeszítéseknek köszönhetően az ere-dendően német típus immár a magyar kulturális örökség részét képezi, a szerző megállapítása sze-rint azért, „mert a hazai nyomdászattörténet egyik legigényesebb szakemberének, Kner Imrének a kedvenc betűje volt.”

Orosz István *Kísérlet az idő visszafordítására* című írásában (221) lírai hangon idézi Haiman Györgyöt. Az ő szövege került egyébként a kötet borítójára végtelenített betűsor formájában.

A kötet bevezetését a család, gyermekei, unokái jegyzik és a kiadvány megszületéséről, illetve Haiman Györgyhöz való kötődésükről vallanak bensőséges stílusban. A függelékben kapott helyet az *Irodalomjegyzék* és a *Válogatott publikációk, interjúk Haiman Györgyről*, a két jegyzéket Füzes-né Hudák Julianna állította össze. Az előbbi rész időrendben sorakoztatja publikációinak adatait, az utóbbi viszont betűrendben tartalmazza a tételeket. A két jegyzék hasznosan egészíti ki a kötet írásait. Ugyanakkor kár, hogy az általa készített tipográfiai tervek jegyzékét mellőzték a kötet ösz-szeállítói.

A Petőfi Irodalmi Múzeumban 2014. szeptember 14-ig látogatható kiállítás és a Festschrift méltó emléket állít Haiman Györgynek és nélkülözhetetlen segédlete lesz mindazoknak, akik a 20. századi magyar könyvművészet iránt mélyebben érdeklődnek.

POGÁNY GYÖRGY